

Η Ρόζα Ιμβριώτη και το εκπαιδευτικό της έργο

Ελευθερία ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ

Φιλολόγος, Υπ. Διδάκτωρ Παν. Κρήτης

Περίληψη

Προσεγγίζοντας τη μεταρρυθμιστική εκπαιδευτική σκέψη της χώρας μας τον 20^ο αιώνα, θα διαπιστώσουμε ότι σε μερικές από τις σημαντικότερες στιγμές και εκφάνσεις της, η σκέψη αυτή αποτυπώνεται στο έργο της Ρόζας Ιμβριώτη. Από τη δεκαετία του 1920 ως το θάνατό της, η Ρόζα Ιμβριώτη συμμετέχει τόσο στα εκπαιδευτικά πράγματα, όσο και σε ευρύτερες κοινωνικές κινήσεις του φεμινισμού και της αριστεράς. Συχνά, οι επεξεργασίες της στο χώρο της παιδαγωγικής επιστήμης, διαπλέκονται με τους ευρύτερους προβληματισμούς της για τη θέση της γυναίκας και το κοινωνικό ζήτημα. Αν και το έργο της Ρόζας Ιμβριώτη έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας από πολλούς ερευνητές, οι θεωρητικές της επεξεργασίες για το γυναικείο ζήτημα και την παιδαγωγική, προσφέρονται για περαιτέρω μελέτη μέσα από την οπτική των μεταπλάσεων της πολιτικής ταυτότητας της γνωστής παιδαγωγού, αλλά και τη συνολικότερη εξέλιξη των γυναικείων διεκδικήσεων και της αριστερής παιδαγωγικής πρότασης στη χώρα μας. Σταδιακά, οι θέσεις για το σχολείο εργασίας, το δημοτικισμό και τη διεκδίκηση της γυναικείας ισότητας έρχονται να συναρθρωθούν με την αριστερή της πολιτική στράτευση. Το αποτέλεσμα είναι όχι μια απλή προσθήκη νέων ιδεών στο θεωρητικό apparatus της Ιμβριώτη, αλλά η αναδιάρθρωση της εσωτερικής συνοχής, τόσο των παιδαγωγικών, όσο και των φεμινιστικών της απόψεων. Οι μεταπλάσεις αυτές μας προσφέρουν ένα ερμηνευτικό κλειδί για την κατανόηση της πορείας και της συγκρότησης τόσο του φεμινιστικού στοχασμού, όσο και της αριστερής εκπαιδευτικής πρότασης, όπως αυτή διαμορφώνεται από αριστερούς διανοούμενους και πολιτικές δυνάμεις.

Λέξεις – κλειδιά: Σχολείο Εργασίας, εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, φεμινισμός

Abstract

Approaching the efforts to reform education in Greece during the 20th century, we see that in some of the most important moments, we find the thought of Rosa Imvrioti. From the 1920s until her death, Rosa Imvrioti participates in educational matters and in broader social movements of the feminism and the Left. Although the work of Rosa Imvrioti has been investigated by many researchers, her positions for women's issue and pedagogy, are offered for further study through the changes of her political thought, but also through the overall development of women's demands and left pedagogical proposal in our country. These changes offer a key for understanding the evolution of the feminist thought and the left educational proposal in Greece.

Key - words: Work School, educational reform, feminism

1.0. Εισαγωγή

Το όνομα της Ρόζας Ιμβριώτη έχει συνδεθεί με μερικές από τις σημαντικότερες στιγμές της εκπαιδευτικής ιστορίας μας: τον Εκπαιδευτικό Όμιλο, τα Μαρασλειακά, το γλωσσικό, την εκπαίδευση του βουνού. Η Ρ. Ιμβριώτη κατά κύριο λόγο δραστηριοποιείται στο χώρο της παιδείας και συνδέεται με όλους τους μεγάλους Έλληνες παιδαγωγούς της εποχής: Δ. Γληνό, Α. Δελμούζο κτλ. Ενδεικτικό του ενδιαφέροντος για τη σκέψη και το έργο της Ρόζας Ιμβριώτη είναι το γεγονός ότι έχουμε αρκετές εργασίες που αφορούν την προσφορά της.

Η δική μας προσπάθεια αφορά την προσέγγιση του συνόλου του έργου της Ρόζας Ιμβριώτη: παιδαγωγική και πολιτική δράση, γυναικεία ζητήματα και τη διαπλοκή των σημείων αυτών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, προσεγγίζουμε την πορεία και την εξέλιξη της παιδαγωγικής της σκέψης, καθώς και την αλληλεπίδραση της πολιτικής της πορείας με την παιδαγωγική και φεμινιστική της σκέψη.

Επιγραμματικά θα λέγαμε ότι σημαντικοί σταθμοί στην πορεία της παιδαγωγού αποτελούν τα παρακάτω: συμμετοχή στον Εκπαιδευτικό Όμιλο, Μαράσλειο και διδασκαλία της ιστορίας, ταξίδι στη Γερμανία (1927 - 1930), Αρθρογραφία στο *Δελτίο της ΟΛΜΕ*, η θητεία της στο Κιλκίς, το ειδικό σχολείο, η στράτευσή της στην αριστερά και η οργάνωση της παιδείας στην Ελεύθερη Ελλάδα, η οργάνωση των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στην εξορία (Τρίκερι), η συμπόρευση με τους μεγάλους Σοβιετικούς παιδαγωγούς κατά τη μεταπολεμική περίοδο, η εμπειρία της από τις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού.

2.0. Παιδαγωγικές θέσεις και αντιλήψεις. Η περίοδος του μεσοπολέμου

Κεντρική παιδαγωγική θέση της Ρ. Ιμβριώτη αποτελεί η σύνδεση του σχολείου με την κοινωνία. Αναφερόμενη στις εμπειρίες της από τη Γερμανία προβάλλει τη θέση για το ενιαίο διαφοροποιημένο σχολείο (αργότερα στη ζωή της θα μιλήσει για την πολυτεχνική εκπαίδευση, που αναπτύχθηκε στην ΕΣΣΔ). Το ενιαίο διαφοροποιημένο σχολείο: *«ζητά να δοθεί στον καθένα το δικαίωμα να αναπτύξει τον εαυτό του σε τόσο βαθμό όσο του επιτρέπουν οι δυνάμεις του χωρίς κανένα εμπόδιο κοινωνικό ή οικονομικό κι ακόμα ζητεί να έχει το δικαίωμα η κοινωνία να κάνει επιλογή του ανθρώπινου υλικού τέτοια, ώστε υψώνοντας τον καθένα στη θέση όπου του επιτρέπουν οι δυνάμεις του, να δημιουργήσει για αύριο μια καλύτερη κοινωνία»* (Ιμβριώτη, 1931a: 189).

Αν το σχολείο πρέπει να συνδεθεί με την κοινωνία, παράλληλα πρέπει το σχολείο να συνδέσει και το άτομο με την κοινωνία. Η μόρφωση συνδέεται με τον ουμανισμό. Ενώ παράλληλα, η παιδαγωγός διευκρινίζει ότι ο ουμανισμός δεν προσλαμβάνεται εδώ σε συνάφεια με ένα στείο κλασικισμό (Ιμβριώτη, 1931b: 378).

Η Ρόζα Ιμβριώτη ήδη από το Μεσοπόλεμο, θα μιλήσει για το Σχολείο Εργασίας. Το πρόγραμμα του σχολείου αυτού: α) επικεντρώνεται στην ανάπτυξη των σωματικών δεξιοτήτων, β) έχει κοινωνικό ωφέλημα, γ) εξισώνει τη σωματική εργασία με την πνευματική, δ) παρέχει το ηθικό ωφέλημα να μορφώνει το χαρακτήρα, να γεννά την αυτοπεποίθηση, να συνηθίζει το παιδί να ξοδεύει τον ελεύθερό του χρόνο σε χρήσιμες εργασίες (Ιμβριώτη, 1922: 235).

Σημαντική θεματική που αναδεικνύεται στο έργο της αποτελούν οι απόψεις της για το ίδιο το σχολικό κτήριο. Το κτήριο του σχολείου: α) ενσωματώνει την ίδια την έννοια του ενιαίου διαφοροποιημένου σχολείου, β) η τάξη είναι διαμορφωμένη κατάλληλα σαν εργαστήριο, γ) το διδακτήριο, στο κέντρο μιας εργατικής περιοχής, αποτελεί τόπο συγκέντρωσης της σχολικής, αλλά και της ευρύτερης κοινωνικής ζωής, δ) το κτήριο είναι ισόγειο και φωτεινό.

Μέσα στο πλαίσιο της νέας παιδαγωγικής αλλάζει και ο ρόλος του δασκάλου. Η πρώτη αλλαγή είναι η μετάβαση από το δάσκαλο - επιτηρητή στο δάσκαλο οργανωτή των δραστηριοτήτων της τάξης (Rohrs, 1990:54), μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας (Γρόλλιος, 2011: 77 - 79).

3.0. 1940 – 1950: Αιτήματα και διεκδικήσεις

Η Ρ. Ιμβριώτη πιστεύει ότι ο χαρακτήρας των παιδιών έχει αλλάξει μετά τις συνθήκες που βίωσαν στην κατοχή και στην αντίσταση. Τα παιδιά έχουν ωριμάσει πρόωρα (Ιμβριώτη, 1945: 12)¹. Το Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας², το φροντιστήριο της Τύρνας και τα αναγνωστικά της Ελεύθερης Ελλάδας, συμπυκνώνουν την προσπάθεια να σχεδιαστεί το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας σε νέες βάσεις.

Η ορατή αναγκαιότητα που υπήρχε μετά την απελευθέρωση, για ανοικοδόμηση της χώρας εκφράστηκε με την ίδρυση της ΕΠ-ΑΝ (Επιστήμη – Ανοικοδόμηση. Επιστημονική εταιρεία μελέτης νεοελληνικών προβλημάτων). Βήμα έκφρασης της ΕΠ-ΑΝ ήταν το δεκαπενθήμερο περιοδικό *Ανταίος*. Η Ρ. Ιμβριώτη συνεργάστηκε με τον τομέα εκπαιδευτικών και εξέδωσε μελέτες στα πλαίσια αυτού (Ιμβριώτη, Γρατσιαίου, Κεσάνδη, Παπαδάκης, Παπαζαφειρόπουλος, Στελλάτου, Τουλουπάκης, 1948: 7).

3.1. Το ανθρωπιστικό ιδανικό

Η Ρ. Ιμβριώτη στο βιβλίο της «Ανθρωπιστική παιδεία», που εκδίδει το 1955 συνδυάζει τις παιδαγωγικές της αντιλήψεις με το ανθρωπιστικό ιδανικό. Παρατηρώντας τις μελέτες της από το '40 και μετά, εντοπίζουμε τον εμπλουτισμό των αναφορών της με τη μαρξιστική βιβλιογραφία. Για την παιδαγωγό, «ο βασικός σκοπός της παιδείας είναι η διαμόρφωση της ολόπλευρα εξελιγμένης προσωπικότητας. Στηριγμένοι στις θεωρίες των Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν, δεχόμαστε ότι αυτή είναι το ουσιαστικό αίτημα για την επιστημονική και κοινωνική εξέλιξη» (Ιμβριώτη, 3/7/1977: 1).

Ο ανθρωπισμός αποτέλεσε τη φιλοσοφία της παιδαγωγικής της θεωρίας (Πανελλήνια Ένωση Αγωνιστών και Φίλων της ΕΠΟΝ (ΠΕΑΦΕ), 2001: 47). Η ίδια θέλοντας να περιγράψει την έννοια, αναφέρει ότι περιλαμβάνει: α) την αναγνώριση της αξίας της ανθρώπινης ζωής, β) την ελευθερία του ατόμου, γ) την παραδοχή ότι κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα στην ευτυχία (Ιμβριώτη, 1955: 10). Έργο της παιδείας είναι «να αναθρέψει τον άνθρωπο στο πλαίσιο του γνήσιου ανθρωπισμού» (Ιμβριώτη, 1955: 15). Επηρεασμένη όμως από τις σοσιαλιστικές ιδέες,

¹Το περιοδικό *Ελεύθερα Γράμματα* εκδόθηκε κατά τη διάρκεια της κατοχής και συνέβαλε στη μορφωτική δουλειά του ΚΚΕ. Βλ.: Νούτσος, 1990: 441 – 442· Νούτσος, 1994: 83, 355.

²Σύμφωνα με το Σχέδιο αυτό που εκπονήθηκε στο βουνό, η εργασία αποτελούσε τη φυσική ατμόσφαιρα της μάθησης (Σχέδιο μιας λαϊκής παιδείας 1944: 1 – 2).

θα επισημάνει ότι «ο ουμανισμός στον καπιταλισμό αποτελεί αστική υποκρισία» (Ιμβριώτη, 1955: 13).

Η Ρ. Ιμβριώτη θεωρεί ότι το ανθρωπιστικό ιδανικό μπορεί να το εκπροσωπήσει μονάχα το σχολείο της πολυτεχνικής εκπαίδευσης. Σε αυτή την κατεύθυνση, θα υποστηρίξει την Ενιαία Συγκεντρωτική Διδασκαλία, την οποία περιγράφει αναφέροντας τρεις αρχές στις οποίες αυτή στηρίζεται: α) στο σχολείο δεν θα μελετηθεί η επιστήμη αλλά η ζωή, β) να μελετηθεί η ζωή με όλες τις δυνατές συνδέσεις, γ) η διδασκαλία να προχωράει από το κοντινό στο μακρινό (Ιμβριώτη, 1955: 144).

Με αυτή την οπτική, θεωρεί ότι πρέπει να συνδέεται η εκπαίδευση με την εργασία, στοιχείο που αποτελεί και την ουσία της πολυτεχνικής μόρφωσης. Η Ρ. Ιμβριώτη διευκρινίζει ότι η σύνδεση του σχολείου με την παραγωγή δεν σημαίνει επαγγελματική μόρφωση³, αλλά στοχεύει στην εφαρμογή επιστημονικών γνώσεων στην παραγωγή (Ιμβριώτη, 1955: 33). Ο πολυτεχνισμός εμπεριέχει την κατανόηση της αμοιβαίας εξάρτησης ανάμεσα στους επιστημονικούς κλάδους, με την πρακτική δραστηριότητα, την τεχνική (Ιμβριώτη, 1955: 59).

4.0. Οι εφαρμογές

4.1. Τα Μαρασλειακά και η διδασκαλία της ιστορίας

Λίγα χρόνια μετά τα λεγόμενα «Μαρασλειακά», η Ρόζα Ιμβριώτη στο περιοδικό *Αναγέννηση*, θα εκφράσει σε εκτενές άρθρο τις θέσεις της για τη διδασκαλία της ιστορίας, θεματική που αποτέλεσε και την «πέτρα του σκανδάλου» για τη σύγκρουση στο Μαρράσλειο.

Στην αρθρογραφία της στην *Αναγέννηση* περιγράφει τις τάσεις που διαγράφονται στην ιστοριογραφία διεθνώς τη δεκαετία του '20 και δηλώνει ποια η ίδια υπερασπίζεται. Αναφέρεται στις νέες κατευθύνσεις της ιστοριογραφίας και τις κατηγοριοποιεί με τον ακόλουθο τρόπο: α) η ειρηνιστική. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται ο S. Kawerau. Ανήκει στην κοινωνιολογική παιδαγωγική και υπερασπίζεται την ειρηνιστική μόρφωση, β) η εθνικιστική και γ) η ταξική. Στην τελευταία κατηγορία η Ρ. Ιμβριώτη εντάσσει τους Ρώσους ιστοριογράφους. Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι την τελευταία οπτική της ιστοριογραφίας, η παιδαγωγός θα τη συσχετίσει με «την εκμετάλλευση της ιστορίας από πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις» (Ιμβριώτη, 1926: 135).

³Σε πολλά σημεία των λόγων της, η Ρ. Ιμβριώτη θα σημειώσει ότι δε μιλάμε για ένα σχολείο που θα βάλει τα παιδιά πρόωρα στη σκλαβιά της παραγωγής (Ιμβριώτη, 1955: 56). Την ίδια άποψη αναπτύσσει και η Ν. Κρούπσκαγια (Krupskaya, χ.χ.: 222 – 225).

4.2. Ειδικό σχολείο

Οι δραστηριότητες στο εσωτερικό του σχολείου, ήταν μοιρασμένες και αφορούσαν την εργασία του χεριού, τη γυμναστική και την ανάπαυση. Οι δραστηριότητες αυτές σχετίζονται με τις αρχές που πρέπει να τηρεί το ειδικό σχολείο σύμφωνα με την παιδαγωγό: α) να έχει υπόψιν του την άρρωστη ψυχή του παιδιού, β) να κάνει δυνατή την πλατεία συγκέντρωση του παιδιού, γ) να παρέχει μόρφωση για να καταστεί το παιδί ικανό να αντικρύσει τις ανάγκες της ζωής (Ιμβριώτη, 1937: 196). Με βάση αυτά, η δραστηριοποίηση του παιδιού στο σχολείο έχει στόχο «να προάγει το σώμα και την ψυχή» (Ιμβριώτη, 1939a: 131), καθώς η απώτερη στοχοθεσία του ειδικού σχολείου σχετίζεται με τη βούληση να γίνουν τα παιδιά χρήσιμοι και ικανοί άνθρωποι για τη ζωή. Τα παιδιά στο ειδικό σχολείο ασχολούνται με τις εργασίες του κήπου, με την περιποίηση των ζώων, με το εργαστήριο, με το πρατήριο, με τη χειροτεχνία, κάνουν εκδρομές, επισκέψεις σε εργοστάσια, σε λιμάνια, στις αγορές, κάνουν δραματοποιήσεις με την άμμο και τον πηλό (Ιμβριώτη, 1939b: 205).

4.3. Η εκπαίδευση του βουνού

Η Ρόζα Ιμβριώτη, ως διευθύντρια του Παιδαγωγικού Φροντιστηρίου της Τύρνας, δίδασκε τα παρακάτω μαθήματα: Παιδαγωγική, Γενική και Ειδική Διδακτική, στοιχεία για την οργάνωση της Παιδείας, τα προσχολικά ιδρύματα, τα σχολεία αναλφαβήτων, τη διοίκηση της εκπαίδευσης, αγωγή του πολίτη (σκίτσο μιας δημοκρατικής αγωγής). Σύμφωνα με σχόλια των συναδέλφων της, φιλοδόξησε μιας υψηλής στάθμης παιδεία, βασισμένη στο σχολείο εργασίας (Χαρίτος, 1984: 118). Το αναγνωστικό «Τ' αετόπουλα» περιλαμβάνει δύο θεματικές ενότητες. Η ίδια η παιδαγωγός αναφερόμενη στο περιεχόμενο του βιβλίου τονίζει ότι «τίποτα δεν είναι μέσα σ' αυτό το βιβλίο φτιαχτό, φανταστικό. Όλα όσα γράφει είναι γεγονότα της καθημερινής ζωής μέσα στον εθνικοαπελευθερωτικό και απολυτρωτικό αγώνα» (Ιμβριώτη, 1962: 472). Η πρώτη ενότητα αφορά τους εθνικούς αγώνες (*Τα αετόπουλα*, 1944: 13 - 77) και η δεύτερη αναφέρεται σε τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και της κοινωνικής ζωής (*Τα αετόπουλα*, 1944: 81 - 123). Η γλώσσα του αναγνωστικού είναι η δημοτική και μπορούμε να πούμε ότι αποτελεί μια ιδιαίτερη και πρωτότυπη εφαρμογή των αρχών του σχολείου εργασίας μέσα σε ιδιαίτερες συνθήκες.

4.4. Οι μορφωτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες στην εξορία

Η Ρόζα Ιμβριώτη, όπως μας παραδίδουν οι πηγές (Θεοδώρου, 1975: 8), προσπάθησε να οργανώσει την εκπαίδευση των συνεξοριστών της γυναικών. Έτσι, στη δεύτερη φάση της εξορίας στο Τρίκερι (Αύγουστος 1950) γίνεται η ίδια εμπνευστής και οδηγός της εκπαιδευτικής προσπάθειας. Καταρτίζονται: α) το μορφωτικό πρόγραμμα του στρατοπέδου και

β) η ποιοτική ψυχαγωγία του. Με λίγα βοηθήματα – βιβλία, η Ρ. Ιμβριώτη κάνει ένα μορφωτικό πρόγραμμα, ύστερα από συλλογική μελέτη με την εκπαιδευτική ομάδα. Έτσι, οργανώνονται εκλαϊκευτικά μαθήματα γενικής ιστορίας και γεωγραφίας. Τα μαθήματα δίνονται με μορφή διαλέξεων. Οι εξόριστες μαζεύονται σε ομάδες των σαράντα ατόμων σε μια σκηνή και παρακολουθούν τη δασκάλα που μετέδιδε τα μαθήματα με τσίλιες, διότι οι συγκεντρώσεις απαγορεύονται με ποινή στρατοδικείου. 52 δασκάλες διδάσκουν όλες τις εξόριστες με αποτέλεσμα: 470 να ολοκληρώσουν τη στοιχειώδη εκπαίδευση, 80 να διδαχθούν τα αντίστοιχα μαθήματα του γυμνασίου κάθε τάξης, 15 απόφοιτες γυμνασίου να προετοιμαστούν για το πανεπιστήμιο και να διδαχθούν ξένες γλώσσες και λογιστική (Θεοδώρου, 30/8/1998: 33).

5.0. Ο πολιτικο - ιδεολογικός λόγος της Ρόζας Ιμβριώτη

5.1. Ο αγώνας για τη δημοκρατία και την ειρήνη - η προβολή του σοσιαλισμού

Η παιδεία στο πλαίσιο των αιτημάτων της ΕΔΑ γίνεται ένας κύριος άξονας που καλείται να παίξει ένα πολλαπλό ρόλο στο πολιτικό πρόταγμα της μεταπολεμικής αριστεράς⁴. Έτσι: 1. Η παιδεία πρέπει να αναπτύξει το δημοκρατικό πνεύμα. 2. Σ' όλο το σχολείο πρέπει να πνεύσει πνεύμα ειρηνόφιλο. 3. Η παιδεία θα καλλιεργήσει τη θερμή αγάπη στην πατρίδα. 4. Η παιδεία θα αναπτύξει έντονα το πνεύμα της εργασίας σαν τον κύριο μοχλό για την εξευγένιση και ανάπτυξη του ανθρώπου. 5. Η παιδεία σαν αποτέλεσμα της όλης προσπάθειας θα έχει να πλάσει την ηθική προσωπικότητα (ΕΔΑ, 1963: 10 - 12).

5.1. Η κατασκευή της «κόκκινης δασκάλας»

Η προβολή της Ρόζας Ιμβριώτη και η ιδεολογική χρήση του ονόματός της αποσιωπά τις αντιθετικές και αντίρροπες δυνάμεις που επενέργησαν στην πορεία της διαμόρφωσης της σκέψης της και τελικά παράγουν μια παραμορφωτική εικόνα του έργου της που απέχει από την επιστημονική αλήθεια. Η προβολή της πιστεύουμε ότι βασίζεται σε συγκυρίες που χαρακτήρισαν το κομμουνιστικό κίνημα της χώρας μας και την ιστορική του διαμόρφωση. Η Ρόζα Ιμβριώτη δραστηριοποιείται ως παιδαγωγός, δηλαδή σε ένα αντικείμενο όπου η λάμψη των προτάσεων της αριστεράς έμεινε αλώβητη. Παράλληλα, δεν ανήκει στον ηγετικό πυρήνα του κομμουνιστικού κινήματος, ένα πυρήνα που επανειλημμένες φορές εκκαθαρίστηκε και οδήγησε σε αποσιωπήσεις και λήθη πολλών στελεχών. Επιπλέον, η Ρ. Ιμβριώτη μετά το 1950 παραμένει στην Ελλάδα και δραστηριοποιείται στην ΕΔΑ χωρίς (και πάλι) να έλθει σε έντονες πολιτικές προστριβές με το κόμμα αυτό (αντίθετα για παράδειγμα με τον Κώστα Σωτηρίου). Η

⁴Για τις αντιφάσεις του εκπαιδευτικού προγράμματος της αριστεράς, βλ.: Μηλιός, 1993: 136 – 137.

στράτευση της, μετά τη διάσπαση του '68 με την μερίδα του κόμματος που έμεινε γνωστή ως «ΚΚΕ εξωτερικού» ανοίγει κατ' ουσία το δρόμο για την μετέπειτα προβολή της και ιδεολογική χρήση του ονόματός της.

6.0. Η Ρόζα Ιμβριώτη και οι γυναικείες διεκδικήσεις. Από τον αστικό στο σοσιαλιστικό φεμινισμό

6.1. Η περίοδος του μεσοπολέμου

Η Ρόζα Ιμβριώτη ήδη από το 1920 θα εμπλακεί με τις γυναικείες διεκδικήσεις, όντας ένα από τα ιδρυτικά στελέχη του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας. Το 1923, η παιδαγωγός θα παρουσιάσει τις απόψεις της στο άρθρο της «Ο φεμινισμός έξω κι εδώ». Για την παιδαγωγό, ο φεμινισμός δεν πρέπει να σημαίνει εξανδρισμός της γυναίκας. Αντίθετα, έχει σημασία γιατί αποτελεί για τις γυναίκες *«προσπάθεια να τονώσουν την ψυχή και το νου τους και να επιβληθούν στην κοινωνία την αντρίκια»* (Ιμβριώτη, 1923a: 170). Όπλο για την προσπάθεια αυτή του γυναικείου φύλου αποτελεί για τη Ρ. Ιμβριώτη η ψήφος (Ιμβριώτη, 1923b: 10). Χαρακτηριστικά η Ρ. Ιμβριώτη θα αναφέρει ότι *«το ανέβασμα της αστικής τάξης, όσο κι αν άφησε τη γυναίκα απ' έξω, καλλιέργησε την ελευθερία του ατόμου»* (Ιμβριώτη, 1923c: 8).

6.2. Περίοδος κατοχής και αντίστασης - Η μεταπολεμική περίοδος

Τα χρόνια που ακολούθησαν την κατοχή και την αντίσταση, η Ρόζα Ιμβριώτη θα αφιερώσει πολλά άρθρα στην προσφορά της γυναίκας στον αντιφασιστικό αγώνα. Τα άρθρα αυτά θα αποτυπώσουν με ξεκάθαρο τρόπο, την αλλαγή της αντίληψής της για το γυναικείο ζήτημα (Ιμβριώτη, 1943: 1). Διαπιστώνουμε μεγάλη απόσταση ανάμεσα στην άποψη αυτή και στη θέση που διατυπώνει το 1923, όταν δηλώνει ότι *«όπου διώχεται ο γυναικείος νους και η γυναικεία πείρα, κάθε ζήτημα που αφορά τη γυναίκα θα λυθή με τρόπο βολικό για τον άντρα»*. Θεωρούμε ότι η άποψη που εκφέρει εδώ, φανερώνει μια νέα κατεύθυνση στη σκέψη της, που είναι επηρεασμένη από την άποψη της αριστεράς και απέχει αρκετά από το «φυλετικό πατριωτισμό», του μεσοπολεμικού φεμινισμού. Η Ρόζα Ιμβριώτη και συνολικά ο λόγος του κομμουνιστικού κόμματος θα κινηθεί προς την προβολή των σοσιαλιστικών χωρών ως τόπων στους οποίους πραγματώνεται η πραγματική απελευθέρωση της γυναίκας.

7.0. Συμπεράσματα

Βασικές όψεις της εκπαιδευτικής της θεώρησης, θα παραμείνουν σταθερές πέρα από τις ιδεολογικές μεταπτώσεις και τη διαφορετική κάθε φορά συγκυρία μέσα στην οποία η Ρ. Ιμβριώτη δραστηριοποιείται. Αυτό που διαπιστώνουμε βέβαια είναι ο συνεχής εμπλουτισμός των αντιλήψεών της για τη Νέα Αγωγή και η δημιουργική πολλές φορές ενσωμάτωση των διαφόρων εγχειρημάτων του σχολείου εργασίας που μελετά. Τη μεταπολεμική εποχή η Ρ. Ιμβριώτη θα εμπλουτίσει τις απόψεις της με τη σκέψη των Σοβιετικών παιδαγωγών και κυρίως της Ν. Krupskaya. Παράλληλα, θα θέσει το αίτημα της πολυτεχνικής μόρφωσης που συνεπικουρούμενη από τις μαρξιστικές και μαρξικές επεξεργασίες θα συνδεθεί με την ανθρωπιστική παιδεία. Τελικά από το σύνολο των προτάσεων και του οράματος για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η Ρόζα Ιμβριώτη θα δει να πραγματοποιείται με μεγάλη χρονική καθυστέρηση, μόνο ένα ελάχιστο μέρος.

Επιπλέον, ενδιαφέρουσα πορεία ακολουθεί η σκέψη της Ρ. Ιμβριώτη όσον αφορά επίσης τις γυναικείες διεκδικήσεις. Η διαδρομή της «από τον αστικό στο σοσιαλιστικό φεμινισμό» λαμβάνει χώρα δίπλα και παράλληλα με την ένταξή της στην αριστερά. Η Ρ. Ιμβριώτη στο πλαίσιο αυτό, θα πολεμήσει τις προηγούμενες απόψεις της, φιλτράροντας τις με το ταξικό κριτήριο. Μετά τη δεκαετία του 1960, οι νέες θεωρητικές εξελίξεις και συζητήσεις στο ζήτημα των γυναικείων δικαιωμάτων αλλά και στο εκπαιδευτικό δεν φαίνεται να την επηρεάζουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τα αετόπουλα: αναγνωστικό της Γ' και Δ' τάξης. (1944). Ελεύθερη Ελλάδα.

Γρόλλιος, Γ. (2011). *Προοδευτική εκπαίδευση και αναλυτικό πρόγραμμα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

ΕΔΑ (1963). *Το εκπαιδευτικό πρόβλημα*. Αθήνα.

Θεοδώρου, Β. (1975). *Στρατόπεδα Γυναικών*. Αθήνα: χ.ε..

_____, (30/8/1998). «Πάλι στο Τρίκερι». *Ριζοσπάστης*, 33.

Ιμβριώτη, Ρ. (1922). «Το σχολείο που χρειάζεται στο λαό». *Ελληνίς*, 10, 235.

- _____, (1923a). «Ο φεμινισμός έξω και εδώ». *Ελληνίς*, τχ. 8 – 9, 169 - 171.
- _____, (1923b). «Γύρω από την ψήφο». *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, τχ. 1 – 2, 10 - 11.
- _____, (1923c). «Το εκπαιδευτικό μας πρόγραμμα». *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, τχ. 6, 8 - 10.
- _____, (1926). «Η διδασκαλία της ιστορίας». *Αναγέννηση*, τχ. 3, 130 - 135.
- Ιμβριώτη, Ρ. (1931a). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση εν Γερμανία». *Δελτίον ΟΛΜΕ*, αρ. φ. 57, 189 – 197.
- _____, (1931b). «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση εν Γερμανία». *Δελτίον ΟΛΜΕ*, αρ. φ. 60 – 61, 376 – 384.
- _____, (1937). «Ειδικά σχολεία για ανώμαλα και καθυστερημένα παιδιά». *Παιδαγωγική*, τχ. 14 – 15, 195 - 199.
- _____, (1939a). *Ανώμαλα και καθυστερημένα παιδιά. Πρώτος χρόνος του πρότυπου ειδικού σχολείου Αθηνών*. Αθήνα: Ελληνική εκδοτική εταιρεία.
- _____, (1939b). «Οι προϋποθέσεις των μαθητών του Ειδικού Σχολείου». *Παιδαγωγική*, τχ. 41, 200 - 207.
- _____, (1943). «Για τη γυναίκα». *Καλλιτεχνικά Νέα*, τχ. 2, 1, 6.
- _____, (1945). «Τα παιδιά δεν παίζουν». *Ελεύθερα Γράμματα*, τχ. 5, 12.
- _____, Γρατσιάτου Χλ., Κεσάνδη Αλ., Παπαδάκης Σ., Παπαζαφειρόπουλος Τ., Στελλάτου Π., Τουλουπάκης Κ. (1948) *Καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού. Αιτίες – Μέτρα καταπολέμησης – Αναγνωστικό*. Αθήνα: ΕΠ-ΑΝ.
- _____, (1955). *Ανθρωπιστική παιδεία: γενική και πολυτεχνική μόρφωση*. Αθήνα: Συνεργατική.
- _____, (1962). «Δύο αναγνωστικά της Αντιστασιακής Παιδείας». *Επιθεώρηση Τέχνης*, τχ. 87 – 88, 472 - 473.
- _____, (3/7/1977). «Η πολιτική διαπαιδαγώγηση αρχίζει από το σχολείο» *Ριζοσπάστης*.
- Μηλιός, Γ. (1993). *Εκπαίδευση και εξουσία*. Αθήνα: Κριτική.

Νούτσος, Π. (1990). *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, Γ'. Αθήνα: Γνώση.

_____, (1994). *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974. Τα ρήγματα της τριτοδιεθνιστικής 'ορθοδοξίας' και οι νεωτερικές συλλήψεις της σοσιαλιστικής θεωρίας (1956 - 1974)*, Δ'. Αθήνα: Γνώση.

Πανελλήνια Ένωση Αγωνιστών και Φίλων της ΕΠΟΝ (ΠΕΑΦΕ) (2001). *Η Ρόζα της εκπαίδευσης, της επανάστασης*. Αθήνα: Εντός – ΠΕΑΦΕ.

Σχέδιο μιας λαϊκής παιδείας: εισήγηση του Ε.Α.Μ. και της Ε.Π.Ο.Ν. στη Γραμματεία Παιδείας της Π.Ε.Ε.Α. (1944). Αθήνα, 1 - 2.

Χαρίτος, Χ. (1984). «Το παιδαγωγικό Φροντιστήριο της Τύρνας». *Τρικαλινά*, 4, Τρίκαλα, 103 – 125.

Krupskaya, N. (χ.χ.). *Για τη διαπαιδαγώγηση και αυτομόρφωση: άρθρα και λόγοι*, μτφ. Ηρ. Γερολυμάτου - Σ. Τουτούνα. Αθήνα: Χρόνος.

Rohrs, H. (1990). *Το κίνημα της προοδευτικής εκπαίδευσης*, μτφ. Κ. Δεληκώστας – Σ. Μουζάκης. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.